

Peter van Deventer

'tot een aessem der vogelen, alle quade doenders tot exempel'

door Cor Tubée

Inleiding

In het artikel 'Kapitale misdrijven rond 1600', dat is verschenen in het Weerter Jaarboek 2000¹, heb ik vermeld dat van alle daarin genoemde delinquenten Peter Stevens van Deventer de zwaarste straf kreeg. Aan de hand van de rekening van het schoutambt 1606-1609² en het procesdossier³ kunnen diverse gegevens betreffende deze Peter van Deventer en zijn proces op een rijtje worden gezet.

In het proces trad niet de schout van Weert, Henrick van Boeckholt, als aanklager op maar Hans van den Hoevel, de momber van het Hof van Gelre te Roermond, in deze vertegenwoordigende de aartshertogen Albrecht en Isabella, de landvoogden in de Zuidelijke Nederlanden van de Spaanse koning, die tevens hertog van Gelre was. Dat de momber als aanklager optrad in plaats van de schout heeft mogelijk te maken met het feit dat de heerlijkheden Weert en Nederweert en Wessem op dat moment nog geconfisqueerd waren⁴.

Arrestatie en detentie

Peter Stevens Lichthert van Deventer, in de wandeling genoemd Peter van Deventer, werd op 8 augustus 1609 op de Markt te Weert door de schout gearresteerd op grond van een bekentenis van Willem van Elmpt, die te Bleijenbeek geëxecuteerd was. Volgens Willem zou Peter zich schuldig hebben gemaakt aan verkrachting, moorden en andere misdrijven. Na zijn arrestatie werd Peter gevangengezet in het kasteel, waar hij veertien dagen lang gedetineerd is geweest.

Op 17 augustus legde Peter in tegenwoordigheid van de schout en de schepenen Reyner Gielkens en Herman Horens de volgende verklaring af:

■ Hij heeft als soldaat allereerst gediend onder Du Mambre, de zoon van Du Bois, de voormalige gouverneur van Weert, en vervolgens onder kapitein Lambert, de tegenwoordige gouverneur van Gelder (circa twee jaar). Daarna diende hij onder graaf Frederik van den Berg, waarvan hij geen getuigschrift heeft gekregen omdat hij iemand zodanig geslagen en verwond had dat hij eraan gestorven was, vervolgens was hij in het Staatse leger onder de ambtman van Grave (circa een jaar) en diende ten slotte circa een half jaar onder kapitein Quart.

■ Met zijn complice Tymen, die in Grave lag, en anderen heeft hij drie Weerter voerlieden, te weten Jan Knoups, Jan Verlinden en een andere, drie enkele Philipsdaalders⁵ afgeperst.

■ Met Willem van Elmpt heeft hij aan het Vrijbosch een konvooi overvallen, komende uit Maastricht.

■ In het Echterbosch heeft hij een soldaat gevangengenomen, die hij echter heeft laten lopen.

■ Bij Montfort heeft hij met zijn complicen een burger uit Roermond gevangen en hem naar Grave gebracht, waarna zij een losgeld van honderd Philipsdaalders hebben gekregen.

■ Bij het Akerbosch heeft hij met handlangers, toen zij allen niet in dienst waren, drie of vier paarden gestolen, ze bij Voulwames over de Maas gebracht en via Stramproy verder naar Weert, waar de paarden verkocht werden.

■ Met een metgezel heeft hij bij Moers een paard gestolen en dat in Budel verkocht aan een waard, een klein mannetje dat buiten aan de heide woonde, voor twee ponden

Vlaams⁶, welk bedrag hij met zijn metgezel gedeeld heeft. Toentertijd lag hij in garnizoen in Herentals.

■ Met diverse handlangers trof hij bij Putbroek een molenaar die op zijn kar 32 of 33 gouden ringen en (edel)gesteente had, die eigendom waren van een koopman uit Frankrijk. De juwelen hebben zij de molenaar afgenomen, maar later teruggegeven. Op dat moment diende hij onder kapitein Quart.

Nadat deze bekentenis voorgelezen was, verklaarde hij dat deze waar was.

De schepenbank was met deze verklaring kennelijk niet tevreden, want Peter van Deventer werd tot de tortuur of zoals het meestal genoemd werd 'scherper examinatie' verwezen. De Nederweerder gerechtsboden Willem Moesmans en Jan Nijen werden daartoe naar de kanselier te Roermond gezonden met het verzoek de scherprechter te sturen om te tortuur uit te voeren. Zij moesten echter onverrichterzake naar Weert terugkeren, omdat de kanselier van oordeel was dat hij over te weinig informatie betreffende de gevangene beschikte. Nadat Nicolaes Heyzen, de secretaris der stad Weert, de nodige stukken had opgemaakt, begaven beide gerechtsboden zich opnieuw naar Roermond waar kanselier en raden van het Hof van Gelre tweemaal over de kwestie moesten vergaderen, alvorens zij hun fiat gaven. Scherprechter meester Hans Jonckbloet en zijn knecht Hans werden vervolgens door de gerechtsboden naar Weert gebracht waar zij van 18 tot 24 augustus logeerden in de herberg van Aelet Doggen alias Pelens.

Toen Peter van Deventer en de medegevangene Jacob van Hinsberge tot de tortuur waren geweest, hebben beiden zich 'seer qualicken aangestelt', zodat de schout hen twee nachten lang in de gevangenis door drie gerechtsdienaars heeft laten bewaken, zulks om te voorkomen dat zij zich iets zouden aandoen.

'Scherper examinatie'

Donderdag 20 augustus was de dag van de tortuur, waarvoor de schepenen een gehele morgen en middag uittrokken en waarvoor touwen en nagels werden gekocht. Naast de schout en de schepenen waren bij de tortuur ook gerechtsboden en veldschutten aanwezig, die assistentie moesten verlenen. Zowel 's morgens als 's middags kreeg Peter voor het begin van de tortuur een pot wijn te drinken.

's Morgens werd om acht uur begonnen en legde Peter in aanwezigheid van schout en schepenen de volgende bekentenis af:

■ Achter Helden op de heide heeft hij een onbekende voerman ontmoet en hem twee of drie kazen afgenomen, die hij in een dorpje bij Horst in een herberg heeft opgegeten. Verder heeft hij de voerman nog vier of vijf tafellakens en zeven of acht servetten afgenomen.

■ Met enkele complices heeft hij in een nacht uit een weide drie of vier paarden gestolen en die voor een losgeld van twintig Philipsdaalders vrijgelaten. Het geld hebben zij gelijkelijk onder elkaar verdeeld.

■ Bij Alpen op de Hoogstraat heeft hij met enkele metgezellen overdag uit een weide tien of elf koeien gestolen, waarvoor een losgeld van een rijksdaalder⁷ per stuk werd geïnd, welk geld wederom gelijkelijk verdeeld werd.

■ In het stift Münster hebben zij met een- of tweeëntwintig personen, allen uit het garnizoen van Gelder, 's nachts uit twee weiden vijftien of zestien paarden gestolen en deze gebracht naar een dorp, gelegen halverwege tussen Gelder en Berck, en daar een losgeld gekregen van twee rijksdaalders per stuk.

■ Verleden jaar heeft hij voor negen gulden een gestolen paard gekocht.

■ Met zijn drieën hebben zij zeven of acht jaar geleden 's nachts bij Goch uit een weide drie goede paarden gestolen en deze naar Gelder gebracht, waar zij een losgeld van negen Philipsdaalders per stuk hebben gekregen.

- Eveneens met drie personen hebben zij in Nieuwstadt 's nachts uit twee weiden drie paarden gestolen, die de schout aldaar hen echter heeft afgenomen.
- Met enkele handlangers heeft hij twee jaar geleden in Venlo uit een schip tweehonderd guldens gestolen, die in de roef in een doosje lagen, alsmede twee kazen en een stuk linnen doek. Het geld werd gelijkelijk verdeeld.
- Bij Daelenbroek heeft hij met enkele metgezellen een burger uit Erkelenz gevangen genomen die na betaling van een losgeld van honderd Philipsdaalders, dat de schout van Daelenbroek had voorgeschoten, vrijgelaten werd.
- Ook hebben zij een kar aangehouden en daaruit een stuk linnen doek van vijftien of zestien ellen genomen, dat gelijkelijk verdeeld werd.
- Op de Maas boven Stokkem heeft hij met veertien complicen een vrouw uit een schip gehaald, die op een schuit door allen verkracht werd. Zij zou daaraan uit vrije wil meegewerkt hebben. Uit het schip werd ook een vuurwapen meegenomen.
- Bij Montfort of St.-Joost hebben zij negen of tien paar vrouwenbroeken gestolen, die zij onder elkaar verdeeld hebben.
- Op het Vrijbosch hebben zij een man in burgerkleren ontmoet, die zij geslagen en gestompt hebben en die aan hen beloofde honderd Philipsdaalders te zullen geven. Toen bleek dat hij maar tien of twaalf guldens had en het geëiste losgeld niet kon opbrengen, hebben zij strootjes getrokken in die zin dat degene die het strootje met een knoop trok, de man moest doodschieten. Willem van Elmt trok dit strootje en heeft de man doodgeschoten. Peter heeft van de man vijftientig guldens gehad die hij mee heeft genomen naar het garnizoen in Grave.
- Met zijn zevenen hebben zij tussen Ravenstein en Grave een burger uit Ravenstein aangehouden en naar de heide gebracht. Hij betaalde een losgeld van honderd guldens en is hen naar Gelder gevolgd waar hij het geld teruggekregen heeft.
- Drie jaar geleden hebben zij met zijn drieën bij Daelenbroek een man aangehouden en hem naar een nabijgelegen bos gebracht. Zij eisten honderd guldens en toen hij die niet kon betalen, hebben zij hem in een turfkuil geworpen, zijn in een huis een schop gaan halen en hebben hem levend in de kuil begraven. Peter heeft hier eigenhandig aan meegewerkt.
- Bij Valkenswaard zijn zij een zieke jongeman tegengekomen, die zij een Philipsdaalder hebben gegeven.
- Voor de stadspoort van Herentals heeft hij een soldaat uit Grave doodgestoken en is vervolgens in Grave naar de vijand overgelopen.
- Ongeveer tien of elf jaar geleden heeft hij op Laar een zekere Johan van Maris achtervolgd en hem geld af willen persen. Toen er mensen op het gerucht afkwamen, vertrok hij met medenemen van slechts vijf stuivers.
- Diverse malen heeft hij met complicen op de Maas schippers geld afgeperst.

's Middags om drie uur werd de 'scherper examinatie' voortgezet in aanwezigheid van schout en schepenen en bekende Peter nog het volgende:

- Met zijn complicen heeft hij bij Bergen onder Stokkem aan het Vrijbosch twee Italianen ontmoet. De ene is in de Maas gevallen en de andere hebben zij doodgeschoten, met dien verstande dat Peter van Steyn het schot heeft gelost.
- Te Essen hebben zij uit een weide dertig vette ossen gestolen en die naar Gelder gevoerd en daar verkocht. De gouverneur van Gelder, kapitein Lambert, heeft er vier van gekregen en de kapitein van een Rijnschip één. De ossen die overbleven, hebben zij onder elkaar verdeeld.
- In het Gasselerbos heeft hij een kar met speelgoed en klokjes aangetroffen waarvoor hij een losgeld van dertien Philipsdaalders heeft ontvangen.

- Enige tijd geleden is hij op bevel van kapitein Lambert door de auditeur tot de galg veroordeeld, maar onder de galg heeft zijn tegenwoordige vrouw met succes om genade gesmeekt.
- Bij Ophoven heeft hij met zijn complicen een kar aangetroffen met daarop zes of zeven stukken linnen doek, waarvan hij de mooiste heeft genomen en daarvan kragen heeft gemaakt. Voor de rest werd een losgeld van twee dubbeldukaten⁸ gekregen.
- Bij Horn hebben zij aan de Hees twee glaskramers met een kar ontmoet en toen de kramers geen geld bleken te hebben, werden twee of drie dozijn glazen aan stukken geslagen en werden de kramers door Jan van tussen Maas en Waal geslagen.
- Met zijn complicen heeft hij bij Kalkar een soldaat aangeschoten, die zij binnen de stad hebben laten dragen. Het schot werd gelost door Court van Bijlevelt, die in Nijmegen lag.
- Ook heeft hij met zijn complicen zitten drinken in St.-Oedenrode en één van zijn metgezellen, Willem van Rijn, heeft daar iemand doodgeschoten die weg wilde lopen.
- Achter Valkenswaard heeft hij met zijn handlangers drie handwerksgezellen ontmoet, die zij alle zaken afgenomen hebben, alsmede één of twee Philipsdaalders aan geld. Eén van zijn metgezellen heeft één van de drie doodgeschoten omdat die wilde vluchten.
- In het Land van Gulik heeft hij met zijn complicen 's nachts vijf paarden uit een stal gehaald en daarvoor een losgeld gekregen van drie dubbeldukaten per stuk.
- Met zijn complicen heeft hij te Straelen een knecht die wilde schieten, zijn geweer afgenomen.
- Bij Heeze hebben zij een man uit Eindhoven een wit laken afgenomen dat tegen een losgeld van twee dubbele Philipsdaalders werd teruggegeven.
- In een molen te Oeteren heeft hij voor een breed laken een losgeld van een dubbele Philipsdaalder gekregen.
- Bij Heythuysen heeft hij op de heide een schaap gestolen en heeft dat vervolgens geslacht bij Symon Dees waar hij logeerde.
- Op de Bessemer heeft hij met zijn complicen twee karren aangetroffen waarvoor een losgeld van een Philipsdaalder werd ontvangen.
- Ook heeft hij met een handlanger uit Roermond bij het Vrijbosch een man doodgeschoten en hebben zij diverse malen losgeld voor schepen geëist die zij geënterd hadden. Zo hebben zij onder andere op de Maas een munitieschip in handen gekregen.

Nadat een dag later op 21 augustus alle voornoemde bekentenissen onder de blauwe hemel voorgelezen waren, heeft hij deze gestand gedaan en heeft hij in aanwezigheid van de schepenen opnieuw bekend.

Of Peter van Deventer de onder tortuur bekende misdrijven inderdaad alle gepleegd heeft, zal wel nooit duidelijk worden.

Vonnis

Reeds de volgende dag, op zaterdag 22 augustus 1609, wezen de schepenen vonnis. Zij achtten bewezen dat hij met complicen een man levend had begraven en met anderen drie moorden had gepleegd. Verder had hij zich schuldig gemaakt aan vele straatschenderijen, berovingen en diefstallen en had hij nog andere grote misdaden begaan. Alles in aanmerking genomen verdiende hij volgens de schepenenbank een straf, die anderen tot voorbeeld moest strekken. Zij veroordeelden hem om levend op een rad geradbraakt te worden, waarna hij met een zwaard onthoofd moest worden. Het rad, waarboven een kleine galg werd opgericht, moest met het lijk op een hoge boom geplaatst worden 'tot een aessem der vogelen, alle quade doenders tot exempel'. Aan het rad werden twee

knuppels en een houten scheepje gehangen. De twee knuppels symboliseerden de moorden die hij (mede) gepleegd had, en het scheepje de vele scheepsberovingen. Op dezelfde dag werd ook het vonnis voltrokken over Johan van Hinsberge, die tot geseling en brandmerking was veroordeeld. Omdat beide gevangenen afzonderlijk gevonnist en geëxecuteerd moesten worden, was daarmee veel tijd gemoeid en werd er een hele dag voor uitgetrokken.

's Morgens werd reeds voor zes uur begonnen en kregen schout, biechtvaders, schepenen, boden, sergeanten, veldschutten en de scherprechter met zijn knecht een ontbijt. Na de middag werd er, toen de justitie volbracht was, nog een maaltijd aangericht, waarbij niet minder dan achtendertig personen aanwezig waren: de gouverneur met zijn vrouw en dochter, de pastoor en de biechtvaders, de schout en zijn schoonvader, de zeven schepenen en de secretaris, twee mombbers of advocaten, de rentmeester, Bardinus Ketelers, drie burgemeesters, negen bedienden en sergeanten, de scherprechter en zijn knecht, de rector van de school en de knecht van de gouverneur. Zo werd er een optrekkende dag van gemaakt!

Noten

1. TUBÉE, COR. *Kapitale misdrijven rond 1600*, in: Weert in woord en beeld. Jaarboek voor Weert 2000, 46-52.
2. Rijksarchief Limburg te Maastricht. Archief Gelderse Rekenkamer Roermond, pl.nr. 635.
3. Gemeentearchief Weert. Oud-rechterlijk archief van Weert 1400-1796, inv.nr. 4097.
4. De confiscatie, die op 14 februari 1570 inging, werd op 17 november 1610 door de aartshertogen Albrecht en Isabella opgeheven.
5. Een Philipsdaalder heeft een waarde van 2 gulden 18 stuiver Weerts, en een dubbele Philippus van 5 gulden 16 stuiver Weerts.
6. Een pond Vlaams is circa 6 gulden Weerts.
7. Een rijksdaalder is 2 gulden 13 stuiver Weerts.
8. Een dubbeldukaat is 8 gulden 3 stuiver Weerts.